

УДК 811.161.2'373.421'38

*Надія Горбач,
Тетяна Здіховська*

ВИКОРИСТАННЯ СИНОНІМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Професійне мовлення завжди було важливим чинником становлення особистості, її культури загалом і фахової зокрема. Будучи функціональним різновидом української літературної мови, мова професійного спілкування обслуговує представників певної галузі виробництва та роду занять і є сукупністю всіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері [7, с. 17].

Культура професійного мовлення – це один із вагомих чинників у налагодженні професійних контактів, а також засіб самовираження, а подекуди – й впливу на оточуючих. Якщо людина – фахівець у певній галузі, то вона повинна підтверджувати це своїм виглядом, поведінкою, манерою спілкуватися, адже виправити перше враження про фахову придатність і загальну ерудицію досить важко. Не остання роль тут відводиться професійному мовленню, бо ж саме за ним, а для деяких спеціальностей (вчителі, викладачі, перекладачі, журналісти, диктори тощо), насамперед, за ним, і здійснюється перше враження про людину – професіонала своєї справи. Сьогодні, коли наука і техніка не стоять на місці, а перелік професій дуже швидко поповнюється новими, гостро стоїть питання фахового мовлення високої якості. Можна сказати, що саме воно є візитною карткою самого представника тієї чи іншої професії.

Свого часу Б. Антоненко-Давидович зауважив, що мова – «...це щось далеко більше за механічний зв'язок між людьми, це – відбиток свідомості людини, це – прояв її. З того, як говорить та чи та людина, можна уявити собі загальний розвиток цієї людини, її освіту й культурний рівень. Що культурнішою є людина, то розвиненішою є її мова» [1, с. 8].

Дуже часто на допомогу мовцеві у якнайточнішому та якнайдоречнішому висловленні своїх думок приходять використання синонімів. Адже саме цей різновид лексики допомагає врахувати індивідуальні та професійні якості співрозмовника, його інтелектуальні можливості та стилістичні особливості мовлення.

Професійне мовлення та його культура уже неодноразово ставали об'єктом досліджень багатьох учених, серед яких – С. Шевчук, І. Клименко, Н. Станкевич, З. Мацюк, Т. Кияк, О. Кретьова, Н. Бабич, Л. Кравець, Л. Мацько, В. Михайлюк. Питанням використання синонімії у різних галузевих термінологіях займалися О. Мартиняк, Н. Овчаренко, Н. Корнодудова, С. Дорошенко, В. Лисенко, О. Польщикова та ін. Однак питання синонімії у фаховому мовленні окреслюється переважно в загальних рисах і входить у зміст підручників української мови за професійним спрямуванням. Є розвідки, що стосуються використання синонімів у термінологіях різних наук, проте широке питання синонімічної лексики у професійному спілкуванні й досі залишається висвітленим недостатньо, що й зумовило вибір тематики нашого дослідження.

Мета статті – розглянути роль синонімів у фаховому мовленні. Завдання розвідки – з'ясувати доцільність використання семантичних, стилістичних, семантико-стилістичних і абсолютних синонімів у професійному спілкуванні.

Особливості фахового мовлення зумовлені його метою, конкретною ситуацією, особистісними рисами комуніканта і реципієнта (мовна компетенція, вік, освіта, рівень інтелектуального розвитку). Залежно від ситуації та мети спілкування доречно та правильно добирати різноманітні мовні засоби висловлення думки [7, с. 17]. Саме такі чинники і зумовлюють відбір синонімічної лексики для професійного спілкування.

Лінгвістичний термін «синоніми» має грецьке походження й окреслюється у виданнях сучасної української літературної мови як «слова, які мають близьке або тотожне значення, але відрізняються звучанням» [6, с. 124]. Відтак їх використання у мовленні, зокрема у професійному, має важливе значення. Це пов'язано з прагненням уникнути повторів однакових слів, стилістичним маркуванням різних лексем, уточнювально-посилювальною функцією синонімів, доцільністю використання власне українських чи іншомовних слів. Дуже часто незнання синонімічних можливостей слова призводить до грубих помилок у професійному мовленні, коли два слова, близькі за значенням, поєднуються в одне словосполучення (*передовий авангард, хронометраж часу, вільна вакансія, прейскурант цін, коаліційне об'єднання, подарувати презент, моя автобіографія* тощо).

Найчастіше у фаховому спілкуванні використовують лексичні синоніми, серед яких розрізняють стилістичні, семантико-стилістичні,

семантичні й абсолютні. Розглянемо роль кожної з цих груп синонімів у професійному мовленні.

Так, абсолютні синоніми (їх ще називають безвідносними) – це слова, що лексично однозначні, однак можуть різнитися стилістично [3, с. 167]. Такі слова, як правило, мають абсолютно тотожне значення (*алфавіт, абетка, азбука; буква, літера*), однак або є запозиченнями чи транслітераціями з різних мов, або ж це українське й іншомовне слова, які називають одне й те ж саме поняття. Для професійного мовлення такі синонімічні лексеми дуже зручні, адже, в першу чергу, дозволяють уникнути повторів, урізноманітнити висловлювання та продемонструвати власну компетентність у певній галузі.

Використання абсолютних синонімів у фаховому мовленні зумовлюється й такими чинниками, як доступність, зрозумілість і сприйнятність для певної аудиторії. Досить часто одна з синонімічних одиниць може бути простішою за своєю структурою чи походженням, що й зумовлює її вибір мовцем у конкретній ситуації. Так, синоніми *слово* і *лексема* різняться сферою застосування: перший використовується у шкільній програмі, другий – більш характерний для вишівської. Прикладів такої диференціації абсолютних синонімів достатньо: *уподібнення звуків, асиміляція звуків; словотвір, деривація; однаковий, тотожний; значення, семантика; неозначена форма дієслова, інфінітив* тощо.

Семантичні синоніми важливі тим, що кожне зі слів синонімічного ряду має певний значеннєвий відтінок [6, с. 124]. Таких слів у мові найбільше. Для прикладу, кожне зі слів синонімічного ряду *мужній, безстрашний, сміливий, хоробрий, відчайдушний* має свій смисловий відтінок. Такі синоніми дозволяють зробити фахове мовлення яскравим і багатогранним, дають можливість підібрати саме ту мовну одиницю, котра якнайточніше втілить зміст сказаного.

Різняться синоніми і за своїм стилістичним використанням. Слова *хвилюватися, турбуватися, переживати* відрізняються тим, що перші два стилістично нейтральні, а останнє – стилістично марковане, адже використовується переважно у розмовному стилі. Стилiстична диференціація схожих слів важлива для професійного спілкування, адже надає можливості їх використання у різних стилях мови. Для фахового мовлення в основному властиві офіційно-діловий і науковий стилі, однак деякі спеціальності активно користуються публіцистичним і художнім. Стилiстичні синоніми якраз і дозволяють підібрати ту лексичну одиницю, яка буде найактуальнішою та найдоцільнішою для використання у певному стилі мовлення. До стилістично

маркованих синонімів можна віднести такі слова: *представляти, репрезентувати; диктор, ведучий; називати, номінувати, окреслювати; раціональний, розумний; професія, ремесло, фах; стаття, публікація, розвідка, дослідження* та ін.

На думку П. Дудик, стилістичне використання синонімів дає змогу висловлюватись одночасно і точно, і по-художньому, в багатьох випадках надає сказаному, написаному потрібного емоційного навантаження, є показником широких художньо-творчих та стилістичних можливостей мови [3, с. 169].

Ще однією групою є семантико-стилістичні синоніми – слова, які різняться і значеннєвими, і стилістичними відтінками. Такі синоніми також мають широкі можливості для використання у професійному мовленні. Для прикладу, кожен синонімічний ряд має стрижневе слово, яке у словниках синонімів подається першим: ***кваліфікований*** – *вправний, умілий, досвідчений, напрактикований, натренований, професійний, фаховий, високоякісний; своєрідний* – *характерний, специфічний, особливий, оригінальний, самобутній; об'єднувати* – *з'єднувати, зводити, згуртовувати, інтегрувати; категоричний* – *безумовний, рішучий, безапеляційний, різкий* тощо.

Усі синонімічні ряди об'єднані спільним основним значенням, але водночас кожен із них індивідуально неповторний своїм семантико-стилістичним відтінком, через що може неоднаково виявляти себе у різних стилях мови [3, с. 166]. У професійному мовленні точності семантики слів надається неабияке значення, саме тому доцільно використовувати різні слова на позначення одного й того ж поняття залежно від стилю, мети, призначення спілкування тощо. Так, слова *авторитетний, кваліфікований* та *ерудований* є семантико-стилістичними синонімами, серед яких *авторитетний* має значення впливовий, поважний; *кваліфікований* – досвідчений, той, що має високий рівень кваліфікації; *ерудований* – вчений, той, що має глибокі знання у певній галузі науки. Використання кожного з них у фаховому мовленні має певні умови. Таких синонімічних ресурсів в українській мові безліч, однак дуже часто, аби використати їх правильно у фаховому спілкуванні й уникнути стилістичних помилок, мовцям доводиться звертатися до словника синонімів.

Досить популярним у наш час стає використання у мовленні т. зв. відроджуваних синонімів – лексем, які певний час знаходились у пасивному вжитку, але поступово повертаються, «відроджуються» та входять до активного словника мовців. Їх використанню сприяють за-

соби масової інформації, а подекуди – прагнення мовців зробити своє мовлення оригінальним та надати йому певного колориту. Серед відроджуваних синонімів є такі, що використовуються досить давно, а їх значення не викликає жодних непорозумінь. Так, тривалий час використовуються у професійному та повсякденному мовленні слова *крамниця, часопис, майдан, мапа* тощо. Значення ж інших відроджуваних синонімів ще й досі відоме обмеженому колу мовців, що пов'язане із їх професією та родом діяльності. Серед таких синоніми *книгозбірня – бібліотека; летовище – аеропорт; світлина – фотокартка; прямовисний – вертикальний; поземний – горизонтальний; робітня – майстерня* та ін. Перелік відроджуваних синонімів наводять автори підручника «Українська мова за професійним спрямуванням» М. Плющ, С. Бевзенко, Н. Грипас та ін. [7, с. 30].

Окремої уваги у лексиконі українців вартує місце слів-синонімів іншомовного походження. Останнім часом професійне мовлення потерпає від їх надмірного використання. Дуже часто мовці надають перевагу запозиченим словам, цим самим намагаючись надати мовленню престижного статусу та вигляду, тоді як майже у кожного з чужомовних слів є свій український відповідник. Подекуди використання запозиченої лексики буває необґрунтованим, а іноді навіть межує зі зловживанням і псує стиль професійного спілкування.

Про те, що слова іншомовного походження заповнили фахове мовлення українських громадян, свідчать уже хоча б теле- та радіоресурси, інтернет. Представники різних професій надають перевагу запозиченій лексиці, все частіше можна почути такі слова, як *тінейджер, кредит, номінація, екстраординарний, кастинг, репродукувати, прерогатива, легітимний, еквівалентний*, тоді як їх можна замінити на українські синоніми *підліток, позика, назва, особливий, відбір, відтворювати, перевага, законний, однаковий*.

З іншого боку, обійтися без слів іншомовного походження у сучасному фаховому спілкуванні ми не можемо. Адже переймаючи з-за кордону передові науково-технічні та культурні здобутки, ми закономірно переймаємо їхні назви [2, с. 28]. Дослідники стверджують, що синоніміка української мови швидкими темпами збагачується запозиченими словами (*збирати – акумулювати, занепад – деградація, розподілення – стратифікація, різнорідний – гетерогенний, згущувати – конденсувати*), тому правильне й доречне використання слів іншомовного походження у професійному мовленні потребує знань синонімічних можливостей слів [2, с. 29].

Отже, синонімічні сполуки – важлива складова лексикону мовців фахової сфери, використання різних їх видів допомагає точно та влучно передати думку, продемонструвати власну ерудованість і освіченість. Використання синонімів не просто збагачує професійне мовлення, іноді це необхідність, яка зумовлюється метою та завданнями спілкування.

Лексичні ресурси української мови надзвичайно багаті, що й дозволяє використовувати у фаховому мовленні різні види синонімів. Так, допомогти фахівцям різних галузей у побудові висловлювань можуть абсолютні, семантичні, стилістичні та семантико-стилістичні синоніми. Поповнюються у наш час синонімічні ряди й переліком відроджуваних синонімів і слів іншомовного походження. Їх функції у фаховому спілкуванні в основному зумовлені прагненням уникнути повторів, урізноманітнити контекст, зробити висловлювання більш точним і доречним, врахувати особливості конкретної мовленнєвої ситуації, уточнити, підсилити чи деталізувати сказане. Відтак нехтувати такими корисними ресурсами мови ми просто не маємо права.

Пропонована розвідка може послужити початком подальших досліджень ролі синонімів у професійній сфері мовлення. Вона стане у нагоді як для спеціалістів-філологів, так і для більш широкої аудиторії фахівців, які прагнуть удосконалити своє вміння викладу думок.

Посилання:

1. *Антоненко-Давидович, Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. — К. : Либідь, 1991. — 256 с.*
2. *Гарбар, І. В. Особливості вживання іншомовних та питомих слів у фаховому мовленні менеджера / І. В. Гарбар, А. І. Гарбар, Л. І. Петрович // Гуманітарний вісник НУК. — Миколаїв : НУК, 2014. — Вип. 7. — С. 27-30.*
3. *Дудик, П. С. Стилістика української мови : навчальний посібник / П. С. Дудик. — К. : Вид. центр «Академія», 2005. — 368 с.*
4. *Прикладне термінознавство / [за ред. В. В. Дубчинського та Л. А. Васенко]. — Х. : НТУ «ХПІ», 2013. — 146 с.*
5. *Словник синонімів української мови : У 2-х т. — К. : Наукова думка, 2001.*
6. *Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Гринас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ]. — К. : Вища шк., 2009. — 430 с.*
7. *Шевчук, С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник [2-ге вид., виправ. і допов.] / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. — К. : Алерта, 2011. — 696 с.*

References (transliterated and translated):

1. *Antonenko-Davydovych, B. Yak my hovorymo (How we speak). Kyiv, 1991, 256 s. [in Ukrainian].*

2. *Harbar, I. V., Harbar, A. I., Petrovych, L. I.* Osoblyvosti vzhyvannia inshomovnykh ta pytomykh sliv u fakhovomu movlenni menedzhera (Features and specific use of foreign words in a manager's professional speech). // Humanitarian Bulletin of National University of Shipbuilding. Mykolaiv, 2014, Issue 7, P. 27-30 [in Ukrainian].
3. *Dudyk, P. S.* Stylistyka ukrainskoi movy : navchalnyi posibnyk (Stylistics of the Ukrainian language: Tutorial). Kyiv, 2005, 368 p. [in Ukrainian].
4. *Prykladne terminoznavstvo (Applied terminology)* / [Ed. by *V. V. Dubchynskiy & L. A. Vasenko*]. Kharkiv, 2013, 146 p. [in Ukrainian].
5. *Slovyk synonimiv ukrainskoi movy : U 2-kh t. (Ukrainian language dictionary of synonyms : In 2 volumes)*. Kyiv, 2001 [in Ukrainian].
6. *Suchasna ukrainska literaturna mova : pidruchnyk* / [*M. Ya. Pliushch, S. P. Bevzenko, N. Ya. Hrypas et al.*; ed. by *M. Ya. Pliushch*]. (Modern Ukrainian literary language : Textbook). Kyiv, 2009, 430 p. [in Ukrainian].
7. *Shevchuk, S. V. & I. V. Klymenko* Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam : pidruchnyk (Ukrainian language for professional purposes : Textbook). Kyiv, 2011, 696 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016

Н. Горбач, Т. Здіховська

Використання синонімічної лексики у професійному мовленні

Стаття окреслює актуальне питання використання синонімів у фаховому спілкуванні. Одним із завдань публікації є з'ясування ролі семантичних, стилістичних, семантико-стилістичних і абсолютних синонімів у професійній сфері спілкування. Розвідка звертає увагу на широкі можливості синонімії у плані точності та конкретності професійного мовлення, використання різноманітних мовних конструкцій, щоб уникнути повторів слів. Розкривається питання стилістичного використання синонімів, а також їх можливостей у різних функціональних стилях мови. Автори акцентують на доцільності використання власне українських відповідників замість іншомовних лексем. Автори статті роблять висновок, що синонімічні сполуки – важлива складова лексикону мовців фахової сфери, використання різних їх видів допомагає точно та влучно передати думку, продемонструвати власну ерудованість і освіченість. Використання синонімів не просто збагачує професійне мовлення, іноді це необхідність, яка зумовлюється метою та завданнями спілкування. Лексичні ресурси української мови надзвичайно багаті, що й дозволяє використовувати у фаховому мовленні різні види синонімів.

Ключові слова: фахове мовлення, професійне спрямування, синоніми, лексика, іншомовні слова, культура мовлення.

N. Horbach, T. Zdikhovska

Using Synonymic Vocabulary in Professional Communication

The article underlines the actual question of using synonyms in professional communication. One of the objectives of the paper is to ascertain the role of semantic, stylistic, semantic and stylistic, absolute synonyms in the professional field of communication. It pays attention to the wide abilities of synonyms in terms of accuracy and specificity of professional communication, and the use of different language constructs to avoid the repetition of words. It also reveals the question of synonyms stylistic usage, as well as their features in different functional styles of the language. The authors emphasize the usefulness of proper Ukrainian analogues instead of foreign lexemes. The authors conclude that synonymous compound is an important component of professional lexicon and the use of their different kinds helps people convey the idea exactly and accurately, as well as show own erudition and education. The use of synonyms not only enriches the professional communication, sometimes it is a necessity caused by the purpose and objectives of the communication. Lexical resources of the Ukrainian language are extremely rich, and that allows using different types of synonyms in the professional communication.

Key words: professional communication, professional direction, synonyms, vocabulary, foreign words, communicational culture.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник С. М. Вдович